

HUMANITIES INSTITUTE

ÇOK BİLEN ÇOK YANILIR (1916)

Ekrem, Recaizade Mahmut (1847-1914)

Genel bakış

Çok Bilen Çok Yanılır, Recaizade Mahmut Ekrem'in yanlış batılılaşmayı eleştirdiği komedi tarzındaki bir eserdir. Bu tiyatro eserinin konusu "Bin bir Gece Masallarından" alınmıştır. Masal, tiyatro oyunu haline getirilirken örf, adet, isimler ve olaylar bakımından Türk toplum yaşamına adapte edilmiş, adaptasyon bir çalışmadır. Bu bakımdan eserin konusu özgün sayılamaz. Eserin "Kaz Kuyuyu Boyunca", "Kemlik Eden Kemlik Bulur!" gibi isimleri de vardır. Dönemin görücü usulü evliliklerine de renk katarak komik bir halde anlatılması sağlanmıştır. 1914 yılında, Recaizade Mahmut Ekrem'in ölümünden sonra yayımlanan oyun, dil ve anlatım bakımından devrin dil anlayışına nazaran sade ve anlaşılır bir şekilde yazılmıştır.

Kişiler

Kadı Azmi Efendi : Maraş Kadısı Azmi Efendi kötü niyetli , Kaymakam Edip Efendi'yi çekemeyen bir adamdır. Kaymakamın mutsuzluğu için elinden gelen yapar ve hiç bir fırsatı kaçırmaz. Sonunda kendi kazdığı kuyulara kendisi düşer.

Kaymakam Edip Efendi : Kadı Azmi'nin sevmediği adamdır. Aslında kendi halinde biridir. Kızını bir paşazade ile evlendirdiği için çok mutludur.

Lütfiye : Kaymakam Edip Efendi'nin kızıdır. Bir paşazade ile evlenmek isterken kendini bir seyyahla evli bulur fakat bunun bir oyun olduğunu daha sonra öğrenir. Kadı Efendi'nin yaptıklarından dolayı en sonunda ondan bir öğ almak ister.

İhsan Bey: Halep valisinin oğludur. Evlenmek istediği Lütfiye'yi görmek için yoksul kılığına girerek Maraş'a gelir. Kadı Azmi Efendi'nin oyununu bozmayarak evlenmek istediği kadının sevgisinden emin olur.

Konu

Maraş Kadısı Azmi Efendi, Kaymakam Edip Efendi'yi çekemez ve anlayamaz. Onun mutsuz olması için her fırsatı kollar ve planlar yapar. Edip Efendi'nin kızı Lütfiye'yi Halep Valisi'nin oğlu İhsan Bey ister. Kadı Azmi Efendi bu haberi duyunca küplere biner, engel olmak için elinden geleni yapar. İhsan Bey ise bu arada Lütfiye'yi önceden görmek için yoksul gezgin kılığına girer ve Maraş'a gelir. Azmi Efendi bu yoksulun İhsan Bey olduğundan haberi olmadığı için kendince oyun yapar ve yoksulu İhsan Bey diye tanıtır Lütfiye ile evlendirirler. Halbuki gezgin kılığında ki yoksul zaten Halep Valisi'nin oğlu İhsan Bey'dir. Lütfiye önce yoksul ve yanlış kişi ile evlendiğini düşünürken onun gerçekten İhsan Bey olduğunu öğrenince sevinir fakat Lütfiye Azmi Efendi'nin yaptıklarından dolayı öğ almak ister.

Kötü niyetli Azmi Efendi'ye ders vermek için Lütfiye bir plan yapar. Bir gün Kadı Azmi Efendi'nin mahkeme odasına gider ve kendine hayran bırakır, kendisini de Kahveci Hasan Ağa'nın kızı Ayşe olarak tanıtır. Kadı Efendi hayran kaldığı bu kadın ile evlenmek için hemen karısından boşanır ve Ayşe ile evlenir. Ayşe ise aslında çolak, topal, çopur, hafif akıllı, çirkin bir kızıdır. Kadı Azmi Efendi yine kendi kazdığı kuyuya kendisi düşer. Lütfiye böylece öcünü almış olur.

Olaylar

İhsan Bey'in Maraş'a gelişi Kiskanç ve hileci kadı Azmi Efendi, Maraş kaymakamı Edip Efendi'nin kızı Lütfiye Hanım'ın Halep Valisi İlyas Paşa'nın oğlu İhsan Bey ile evleneceğini duyunca, bu evliliği önlemek için planlar yapmaya başlar. Çünkü bu evliliğin gerçekleşmesi halinde kaymakamın güçlenecek; bu da kadı efendinin çıkarlarını zedeleyecektir. Azmi Efendi, Edip Efendi'nin kızının Halep valisinin oğluyla evlenecek olmasını hazmedemeyerek kendi kendine dert yanmaya başlar. Edip Efendi'nin zenginleşecek olmasını kabullenemez ve bu evliliğe engel olmak için çareler düşünür. İhsan Bey yoksul bir seyyah kılığına girerek Maraş'a gelir ve Azmi Efendi ile tanışır. Azmi Efendi, İhsan Bey'in gerçek kimliğini bilmeden onunla yoksul bir seyyah olarak konuşur ve aklına bir fikir gelir. Yoksul ve kimsesiz olarak gördüğü yoksul seyyahı Lütfiye ile evlendirmeyi düşünür. Böylelikle Edip Efendi'nin kızı bir vali oğlu ile evlenemeyecektir. Aklından geçen fikirleri seyyah kılığına girmiş İhsan Bey'e anlatır. İhsan Bey, Azmi Efendi'nin Edip efendiye bir düşmanlığı olduğunu anlar ve sesini çıkarmaz.

Azmi Efendi'nin Oyunu

İhsan Bey Kadının amacını sezinler, onu ölçer ve tartar. Kumpasını kurmasına müsaade eder. Bu sayede evleneceği hanımı da yakından tanıma şansına erişecektir. Kadı Efendi, çevirdiği dolapların başarıya ulaştığını düşünerek sevinç duyar. İlk olarak birlikte Edip Efendi'ye bir sanki paşazade tarafından gönderilmiş gibi bir mektup yazarlar. Daha sonra bu mektubu okutmak için Edip Efendi'yi çağırır. Edip Efendi gelir ve ona güzel bir haberi olduğunu söyleyerek mektubu uzatır. Edip Efendi, mektubu okuyunca kızını Halep Valisi'nin bir an önce istediğini öğrenir ve çok mutlu olur. Azmi Efendi, İhsan Bey'in burada olduğunu söyleyerek Edip Efendi ile İhsan Bey'i görüştürür. Azmi Efendi, Edip Efendi'ye hemen nikahın kıyılması gerektiğini söyler. Çünkü amacı sözde seyyah sandığı İhsan Bey ile Lütfiye'yi bir an önce evlendirerek Edip Efendi'yi aldattığını sanır. Edip Efendi, kızını bir vali oğluna vereceği için kabul eder ve nikah kıyılır.

Gerçek İhsan Bey

Lütfi'ye yoksul bir seyyah ile evlendiğini öğrenince çok öfkelenir. Azmi Efendi'nin oyununa ortak olduğu için İhsan Bey'e sürekli kızgın bir şekilde ters cevaplar verir. İhsan bey, Lütfiye'ye beni istemiyorsam giderim deyince Lütfiye onu göndermez. Lütfiye'nin bu hareketi İhsan Bey'in çok hoşuna gider ve artık sevgisinden emin olur. Lütfiye'ye her şeyi açıklamaya karar verir. İhsan Bey, Lütfiye'ye istediği evliliği yaptığını, kendisinin gerçekten Halep valisinin oğlu olduğunu söyler. Lütfiye duyduklarına inanmaz fakat İhsan Bey kendisini tanımak için yoksul kılığına girdiğini asıl Kadı Efendi'nin aldatırken aldandığı söyler. Yanında olan mektupları gösterir ve Lütfiye ona inanır. Lütfiye hemen babasına haber vermek ister. Çünkü kızını bir vali oğluna verecekken seyyaha verdiği için oldukça kederlidir. Edip Efendi'yi çağırarak ona her şeyi anlatırlar. Edip Efendi, Azmi Efendi'ye oldukça kinlenir fakat aynı zamanda da kızını gerçekten vali oğluna verdiği için ve asıl kandırılan Azmi Efendi olduğu için mutlu olur.

Lütfiye'nin intikamı Lütfiye, Kadının makamına giderek kendini Kahveci Hasan'ın evde kalmış, çirkin ve deli kızı olan Ayşe olarak tanıtır. Azmi Efendi'ye cilveler yaparak onu kandırır. Babası Kahveci Hasan'ın kendisini eve kapattığını herkese hakkında yalanlar söylediğini onu çirkin ve sümüklü olarak tanıttığını anlatır. Kadıya yüzünü açarak güzelliğiyle onu etkiler ve babası yüzünden nasıl evleneceğini sorar. Kendisini çirkin sananlar yüzünden kimse tarafından istenmediğini dile getirir. Azmi Efendi bu güzelliği görünce sen ben isterim der. Ayşe kılığına giren Lütfiye ben de isterim der. Kadı hemen onu eve gönderir ve otuz yıllık karısından şikayet ederek hemen iki şahitle karısını boşar. Kahveci Hasan'ı çağırarak onunla konuşur ve kızıyla evlenmek istediğini söyler. Hasan Ağa duyduklarına inanamaz hatta Azmi Efendi'ye kızım size layık değildir, çirkindir, topaldır, delidir der. Azmi Efendi hepsinden haberi olduğunu ve buna razı olduğunu söyleyerek nikahı hemen yarın kıymak istediğini söyler. Kahveci Hasan yapacak bir şey yok diyerek hazırlık yapmaya gider. Nikah günü Azmi Efendi güzel ve cilveli bir kızla evlendiğini düşünerek heyecanlı bir şekilde Ayşe'nin yanına gelir. Duvağını kaldırmak ister. Ayşe oldukça çocuksu hareketlerle buna izin vermez. Azmi Efendi şaşırarak kıza nazar değdiğini düşünür ve duvağı bir şekilde açar. Fakat gördüğü kız karşısında şoka girer. Benim yanıma gelen kız bu değildi diyerek kızını gönderir. Azmi Efendi oyuna getirildiğini kendi kazdığı kuyuya kendisinin düştüğünü itiraf eder.

Tema

Hırs Hırsına yenileyerek karşısındaki insanı çekemeyen ve kıskanan birinin nasıl yalanlar söyleyebileceğini fakat sonuçların kendisi için kötü olduğunu görmekteyiz. İnsanlar başkalarına kötülük düşünürler ve kendilerini başkalarından üstün ve akıllı görürlerse başkaları düşün diye kazdıkları kuyuya kendileri düşerler.

Karakter Analizi

İhsan bey (zeki)

Karakter İhsan Bey, İmparatorluk'un gözde eyaleti Halep'in valisi İlyas Paşa'nın oğlu, bir Osmanlı beyzadesidir. İhsan Bey, yaşam tarzı ile alaturkalığa yakın bir kibarzadedir. Tespih çeker, daha çok yöresel kıyafetler giyer. Tavır ve davranışlarında yerine göre devlet adamı adabı, yerine göreyse halktan bir tip imajı sergiler. Kimi zaman eşiyile çimdikleşir, kimi zaman kadı efendinin yanında destur çeker veya etek öper. Kurulan kumpasa iştirak etmekten veya kendisi de kumpas kurmaktan çekinmez. İhsan Bey de başarılı bir hitabet ustasıdır. Yerine göre halk ağzı, yerine göre ise oldukça kibar konuşur. İhsan Bey, bilgili olmasının yanı sıra, pratik zekâsıyla dikkati çeker.

Aktivite İhsan Bey evleneceği kişiyi önceden görerek kendisini gerçekten sevip sevmediğinden emin olmak için kılık değiştirip seyyah kimliğine girerek Maraş'a gelir. İlk olarak kimliğini Azmi Efendi'den gizler. Ona yoksul biri gibi davranarak oyununu bozamaz. Lütfiye ile evlendikten sonra sevgisinden emin olur ve gerçek kimliğini açıklar.

Kişiler İhsan bey ilk olarak Azmi Efendi ile diyalog kurar. Azmi Efendi'nin kurduğu oyuna ses çıkarmaz ve Edip Efendi ile konuşarak kızını istediğini söyler. Edip Efendi sevinerek kabul ettikten sonra Lütfiye ile evlenir. Lütfiye ve Edip Efendi'ye daha sonra tüm gerçekleri onlara anlatır.

Örnek olaylar

Zeki İhsan Bey, bilgili olmasının yanı sıra, pratik zekâsıyla dikkati çeker. Kadı Efendi ile tanıştığı ilk bölümlerde, onu kumpasına dâhil etmek isteyen Kadı Efendi'nin ardı arkası kesilmeyen sorularına cevap vermek için gerektiğinde kafasındaki kurguya döner. Esas kimliğini asla ele vermeyecek kadar seyyah rolünü gerçekçi bir biçimde oynar; seyyah kurgusuyla kendine adeta farklı bir kimlik yaratır. Azmi Efendi- Soru ayıp olmasın ama yüce soyunuz sopunuz? İhsan Bey- Ne kadar uzun soruyor? Ne ise, her birine bir yalan uydurmalı. (Açıkça) Efendim! Söylemeye uygun değildir; (ama). Kulunuz Musul hanedanından İbrahim Ağa adında adamın oğlu idi. Sizlere ömür, babamız iki yıl oluyor, vefat etti. (...) Efendim! Merhum hanedan ise de, öyle servet sahibi bir şey değil idi. Kendisinin bir evi, birkaç dükkanı, bir de kiraya verdiği başka bir evi vardı. Lakin vaktiyle pek çok borç etmiş imiş, vefatından sonra alacaklılar sökün ettiler.

Meraklı İhsan Bey, azmi Efendi'nin kurduğu kumpasa sesini çıkarmaz çünkü işin sonunun nereye gideceğini ve evleneceği kızın nasıl biri olduğunu merak eder. İhsan Bey-Buyurduğunuz şeyler sahtekarlık demek olmaz mı? Sonra sizi, işlediğim suçtan ötürü bana ceza vermeye davet etmez mi? Azmi Efendi-Adam sen de! şu düşündüğün şeye bak Biz şimdi ilk ağızda şunu becerelim de neticesinde gelecek mesuliyeti uzaklaştırmaya da Allah'ın izniyle bir çare buluruz. İhsan Bey-(Gizlice) Herif hem şeytan. hem cesur. Aşk olsun, bu kadar işini bilir, usta bir adam daha görmemiş idim. Sonuna kadar boyun Eğeyim bakalım ne olacak. Aslı Lütfiye 'yi gördüm, almayı kararlaştırdım. Burada alırsam ne olmak ihtimali var? Bir an Evvel olur biter. Tuhaf olacak... ne derse kabul edeyim bakayım.

Sitemkar İhsan Bey, Lütfiye ile evlendikten sonra ondan ne güler yüz ne de tatlı bir söz duymuştur. Çünkü Lütfiye bir paşazade ile evleneceğini düşünürken yoksul biriyle evlendiği için kızgındır. İhsan bey, kendisinin suçsuz olduğunu ve her şeyi Azmi Efendi'nin planladığını söyleyerek sitem de bulunur. İhsan Bey-(Lütfiye Hanıma bakarak.) Canım Allahı seversen artık elvermedi mi? Bir haftadır bir güler yüze nail olamadık. Hiç mi insafınız yok nedir? Benim bu işte ne kabahatim var? Ne yaptıysa hakim efendi yaptı. Ama diyeceksiniz ki "Sen ona niye uydun?" Hiç koskocaman bir hakim efendi benim gibi bir acize, bir garibe şunu şöyle yapacaksın der de ben nasıl yapmam? Hususiyle bu şey benim için hayırlı mesut olsa...Lütfiye-(başını kaldırarak.) Pek hayırlı! pek mesut maşallah! (Ellerini kaldırarak.) ilahi şu hakiin olacağı canını al, bir şeycik demem! Kahrolsun o herif! Beni böyle aldattığı için kahrolsun.

Azmi Efendi (Kıskanç)

Karakter Azmi Efendi, Edip Efendi'yi kıskanan, düzenbaz ve yalancı bir insandır. Kendi çıkarları için başka insanları kullanır ve onları oyunlarına alet eder. Azmi Efendi aynı zamanda çapkın biridir. Kendisini etkileyen Lütfiye'ye kanar ve hemen karısını boşayarak onunla evlenmeyi isteyen sadece kendini düşünen biridir.

Aktivite Azmi Efendi, dairesinde oturup Edip Efendi'nin kızının nasıl olurda bir paşazade tarafından istendiğini düşünür ve bu evliliğe engel olmak için planlar kurar. Tam o sırada seyyah kılığına girmiş olan İhsan Bey gelir ve kimliğinden habersiz olarak onu oyununa dahil eder. Edip Efendi'ye bir düzmece mektup yazarak onu kandırır ve Lütfiye ile onun seyyah sandığı İhsan Bey'i evlendirerek evliliğe engel olduğunu sanır. Ama halbuki gerçekten paşazade İhsan Bey'dir. Azmi Efendi, Lütfiye'nin gerçekleri öğrenmesiyle asıl kendi oyuna gelir. Lütfiye tarafından baştan çıkartılarak karısını boşar ve Lütfiye sandığı çirkin bir kızla evlenir.

Kişiler Azmi Efendi, seyyah kılığına girmiş olan İhsan bey ile tanışır ve onu oyununa ikna eder. Edip Efendi'yi kandırarak kızıyla İhsan Bey'i evlendirir. Dairesine gelen Lütfiye'yi Kahveci Hasan'ın kızı sanarak Hasan'dan kızını ister. Hasan kızını verir ve nikah günü karşılaştığı çirkin, deli kız karşısında şoka uğrar.

Örnek Olaylar

Kıskanç Azmi Efendi, Edip Efendi'nin itibarının artmaması için kızı ile Halep Valisi'nin oğlunun evliliğine engel olmak için düşünmeye başlar. Azmi Efendi-(Tespahi minder üstüne atıp gücenir bir tavırla dizine vurarak.) Hay anasını!... bu havadis gerçek çıkarsa... herifin bana etmeyeceği kalmaz Allah göstermiye!... Eğer öyle bir şey olsa gururundan, azametinden yanına varılmaz. Sadece azamet satsa...Kuru azamete aldırmmam... Ama zenginleşecek .... Burnu büyüyecek... Büyür a!...Nüfusu... o da

artacak.. Tabii bir şey...Ey sonra bu herif adana neler yapmaz? Ne sitemler etmez? Şimdi bile tavrı değişti. Hasetçi biri değilim hamdolsun ama ne yalan söyleyeyim gönlüm de şu herifin başına böyle bir devlet kuşunun konmasını hiç istemiyor... Hiç şüphem yok! Eğer sahileşirse kahrımdan ölürüm. Hayır!... durmaya gelmez bunu geri bıraktırmak için şimdiden bir çare bulmalıyım. (Biraz tefekkürden sonra) Benim de şu kuruyası aklım... Bu dedikodu çıktı çıkılcı cıva konmuş ağaç gibi kökünden kurudu gitti. (Gene azıcık düşündükten sonra) Canım ben de amma telaş ediyorum. Ne oluyorum? Vali paşa oğluna kaymakamın kızını alacakmış... Ne kadar uzak!... Aralarındaki fark deniz ile gökyüzü kadar öylesine uzak! Mutlaka yalandır. Asılsız bir dedikodu! Yok, yok! Hiç öyle şey mi olur?... Amma kaymakamın kızı fark deniz ile gökyüzü kadar...öylesine uzak! Mutlaka yalandır. Asılsız bir dedikodu! Yok, yok! Hiç öyle şey mi olur?... Amma kaymakamın kızı güzelmiş... Bir şey bile değil... Ben görmedim a, diyorlar...güzel olsa da... dünyada bir tane olamaz a...Yok, yok! yalandır inşallah! Şu herifle bu kadar zıt gidecek ne vardı sanki?... Herif zaten beni bulsa bir kaşık suda boğacak. Ya iş olacak olursa?... Hayır! Hayır! Buna ehemmiyet vermeye gelmez. Şimdiden bir çare bulmalı. Bir hile düşünüp ortalığı karıştırmalı. Peki ama ne yapmalı?... Deyindi şeytan! (Biraz daha düşündükten sonra) Gel paşaya imzasız bir mektup uçur. İçine: Kaymakam besbelli tafra satmak, fukarayı bir kat daha tehdit edip canlarını yakmak için oğlunuzun kendisine damat olacağı yolunda bir yalan çıkarmış cümle aleme yayıp duruyor. Bunun size de zararı dokunacaktır. Hele kızın hafif meşrep bir şey olduğu düşünülürse halkın gözünde itibarınız kalmayacaktır, gibi birtakım sözler yaz... Pekiyi amma mektup bir kazaya uğrarsa? Ya hiç ehemmiyet vermezse?...Bu da olmadı, buna hintyağı gibi çabuk tesirini gösterecek bir tedbir, Şeyh Hüseyin muskası gibi kuvvetli bir çare ister. Bu da, kızı burada çarçabuk birine verdirmezdir. Fakat bu çarenin çaresi nedir? İşte bu güç... Hayır, bu güç bir şey değil amma hani öyle eli ağızına uygun delikanlı bir yabancı... öyle bir adam, ele geçse kaymakama vali paşazade diyerek yutturmak kolay... Çünkü oğlanı şahsen bilmiyor. Geçen gün sordum, bilmem dedi. Bilse iftihar için saklamaz söyledi. Bu güzel hile olur amma haniya öyle seyyah kılıklı bir şeyi!... Çünkü buralı olursa olmaz, yabancı olmalı. Hınzır şeytan! Bana şu hileyi hatırlattın, eğer bir de öyle bir adan gönderirsen var ya sayarım seni!...

Düzenbaz Azmi Efendi, Edip Efendi'yi kandırmak için İlyas Paşa'nın ağızından bir mektup yazmaya karar verir. İhsan Bey'i yanına çağırarak onunla mektubu hazırlar. Azmi Efendi-(İhsan Bey) Ey evlâdim; otur şuraya da peder paşa hasretlerinin mektuplarını hazırlayalım.(İhsan Bey oturur. Azmi Efendi de hokkayı kalemi bir de kağıt alıp berikinin yanına oturur.) Baksana! mektup bize hitaben olacak değil mi? Öyle lazım gelmez mi? İhsan Bey-(Duçar olduğu hayretten kendini almaya çalışarak) Efendim? Evet size hitaben, olmalı ya! Azmi Efendi-(Mektubu yazarak okur) "Faziletli efendim! Mahdumum senaveri izzetli beyfendinin..."Çapkının adını da yazmak icab ederdi amma bilmiyorum ki...İhsan Bey-(Kendi kendine) Ne halletti... Çare ne? Katlanmalı. (Azmi Efendi 'ye) o bir şey değil...bir isim yazıverirsiniz. İhsan Bey yazınız. Azmi Bey- Ya adı İhsan değilse?... Amma onun da kolayı var, asıl adı bu imiş, fakat meşhur değilmiş deriz!

Çapkın Lütfiye, Azmi Efendi'den intikam almak için peçeli kadın kılığında dairesine gider ve kendisini aciz biri olarak tanıtır. Kadı Efendi'ye çeşitli cilveler yaparak onu baştan çıkartır. Azmi Efendi bu kadın kadından çok etkilenerek karısını boşar. Kadın-Efendim cariyenizi gördünüz ya? Azmi Efendi-Allaha emanet ol gördüm kızım gördüm. Sana benzerini daha görmedim. Doğrusu bu. Kadın-Tamam! işte ben kahveci Hasan'ın kızıyım. İşte bu adam bunak mıdır, deli midir nedir? Bu cariyenizi ne bir tarafa yollar, ne evine gelen misafire gösterir. Anamdan doğdum doğalı inanır mısınız daha bugün çıktım dışarı. Bana kör diyorlarmış... körlük neremde benim? Hamdolsun, işte sizi hâla yüreğinizi bile görüp seyrediyorum. Sağır diyorlarmış deminden beri ne dedinizse işitmedim mi? Azmi Efendi- Tebarekullah!...Maşallah!... sen öfkelenme!... Bunlar bütün düşman işi... Güzelin dostu da çok olur, düşmanı da... hele biraz salınarak yürü de göreyim.